

BARTHA ÁKOS

Berettyóújfalu sajtóéletének szépirodalmi értékei 1920 előtt

Ha Berettyóújfalu kapcsán szóba kerül a szépirodalom, elsősorban természetesen Nadányi Zoltánra, a „bihari trubadúr” gondol a témában valamegyest tájékozott olvasó, esetleg – főleg újabb (illetve újra megjelent) kötetei kapcsán – Konrád Györgyre.¹ Nadányi esetében azonban nemcsak költői, írói munkásságát emelhetjük ki, hanem szerkesztőként, belső munkatársként való aktív részvételét is a hirtelen fellendült helyi sajtóéletben. Látnunk kell ugyanakkor, hogy ez a hirtelen fellendülés nemcsak egy szerves fejlődés eredménye, hanem egyben a trianoni békeszerződés következtében vármegye-székhellyé avanzsált nagyközség alkalmazkodása az új viszonyokhoz. Ezek az új viszonyok ugyanis megkövetelték, hogy a századfordulón mindössze néhány-ezres mezővárosból² a vármegyei apparátus minden elemét felvonultató, kulturális élettel bíró, komoly megyeszékhely – vagy legalábbis egy „faluváros” – jöjjön létre a Berettyó partján.

Tanulmányunk azonban a községnek nem ezzel a talán többlet kutatott, jobban ismert korszakával foglalkozik, hanem azokat a gyökereket szeretné kitapintani, amelyek egyáltalán lehetővé tették, hogy az első világháború után mindössze három évvel már két, állandó szépirodalmi rovatot bíró hetilapot is elbírjon – igaz csupán igen rövid időre – „Csonka-Bihar” fővárosa.³ A dualista korszak különböző helyi sajtótermékeinek szépirodalmi értékeit kívánjuk tehát górcső alá venni, hogy a szükségszerűen csak felvillantott pályaképeken, versrészleteken, prózatöredékeken keresztül megpróbáljunk valamiféle képet adni azokról az erőfeszítésekről, melyek bár változó szín-

¹ Konrád György: *Elutazás és hazatérés*, Bp., Noran, 2001. és részben: *Uő: Kerti mulatóság*, Bp., Noran, 2005.

² 1900-ban 9250 lakosa volt a községnek Szentmártonnal és a külterületekkel együtt. Kovács Zoltán: *A népesség története*. In: *Berettyóújfalu története*. Szerk. Varga Gyula, Berettyóújfalu, Városi Tanács, 1981, 172.

³ A Szilágyi Lajost támogató *Bihari Újság* 1920 és 1923 között jelent meg, míg a politikailag vele szembenálló, kormánypárti *Bihar Népe* című lap 1921 és 1926 között. Kilián István: *Adatok Berettyóújfalu közoktatás-, könyvtár- és sajtótörténetéhez = Berettyóújfalu története...*, 361.

vonalon, de töretlen hittel és tenniakarással készítették elő önkéntelenül is a talajt a nagy kataklizma utáni irodalmi pezsgéshez.

**Az első kísérletek: *Bihar megyei Községi Értesítő,*
*Sárrét, Falusi Könyvtár***

Az első lapalapítási kísérlet a község ezernyolcszázhetvenes évekbeli fellendüléséhez köthető, így akár jelképesnek is vehetjük, hogy ugyanabban az évben, 1874-ben került rá sor, amikor az új városházát is átadták a Berettyó partján.⁴ A Goldstein Mór budapesti nyomdatulajdonos újfalui fióktelepén kiadott *Bihar megyei Községi Értesítő* azonban tiszavirág-életű vállalkozásnak bizonyult, bár egyik, számunkra fontos célkitűzése, az „erkölcsrontó ponyvairodalom termékeinek elfoglalt teréről leszorítása”⁵ visszaköszön majd megannyi, később taglalandó sajtótermék hitvallásából is. Jellegét tekintve politikamentes, társadalmi hetilapnak definiálja magát, mely előszere-ttel szemlézi a korban népszerű, népies stílt követő szerzők műveit. Több-ször is az olvasóközönség figyelmébe ajánlják a bihari származású hírlapíró, Dolinay Gyula⁶ *Hasznos mulattató füzetek* című munkáját, illetve a *Magyar Könyvesház* című gyűjteményes kötetet, de helyet kap az „Aradvidéki Tanító Egylet” „közérkölciségnek megfelelő elvek alapján” készült szépirodalmi művekre kiírt népirodalmi pályázata is a folyóiratban. Részleteket közölnek emellett Osváth Pál, *Bihar Vármegye Sárréti Járása leírása* címet viselő örökbecsű munkájából,⁷ majd a második számtól megjelenik a „Csarnok” rovat is, mely a korszakban – a „Tárca” rovat mellett – végig az egyik legfontosabb lelőhelye lesz a különböző helyi sajtótermékek szépirodalmi írásai-nak. A lap fő motorjának a debreceni illetőségű, ám Berettyóújfaluba háza-sodott gyógyszerész, Vass Jenő tekinthető, aki hamar a helyi közélet megha-tározó alakjává nőtt. A nagy munkabírású redaktor a hatvanas-hetvenes évekből kölcsönkönyvtárat nyitott, népkört alapított, titkára lett a Sárréti Takarékpénztárnak, a jótékony nőegyletnek és a Sárréti Casinó-nak is. Ő volt a jegyzője az önkéntes tűzoltóegyletnek, egyik vezetőségi tagja a Polgá-ri Olvasó Körnek, továbbá kisededóvodát, háziipari kiállítást szervezett, gőz-malmot létesített, mindemellett pedig gyűjtést indított Bessenyei György emlékszo-brára, sőt, a „bihari remete” emlékére nagy visszhangot kiváltó ün-

⁴ Nyakas Miklós: *Berettyóújfalu politikai és társadalmi élete a polgári korszakban = Be-
rettyóújfalu története...*, 301.

⁵ *Bihar megyei Községi Értesítő* (a továbbiakban: BmKÉ), 1874/1.

⁶ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, Bp., Hornyánszky, 1891–1914 (a további-
akban: Szinnyei), II., 978–980.

⁷ Osváth Pál: *Bihar Vármegye Sárréti Járása leírása*, Nagyvárad, Laszky, 1875.

nepséget is szervezett.⁸ Ennek a népnevelői attitűdnek megfelelően alapította, majd szerkesztette az *Értesítőt* is, szíven viselve a népoktatás ügyét, külön rovatban taglalva az iskolai, óvodai ügyeket. Szerzőgárdája a helyi és környékbeli (debreceni, nagyváradai) értelmiség köréből származott, s ezt a gárdát újabb nevekkel bővítve, új címmel jelentkezett 1875 decemberében - ez volt a *Sárrét*.

A *Sárrét* című periodika a dualista korszak egyik meghatározó sajtóterméke volt a bihari régióban. Két korszakát különíthetjük el; először is Vass Jenő szerkesztésében a *Bihar megyei Községi Értesítő* utódlapjaként funkcionáló újságot 1875 és 1883 között, majd a Nagy Zoltán által újjáélesztett *Sárrétet*, mely egy nagyobb pauzával 1901 és 1918 között jelent meg.⁹ A Vass-éra irodalmi rovatainál mindenekelőtt a már ismerős „Tárcza” és „Irodalom” -rovat lehet a legfontosabb forrásunk. Maga a lap szépirodalmi törekvései egyébként egyértelműek voltak, hiszen „a művelt közönség magasabb igényeinek” is meg akartak felelni,¹⁰ a szűkebb értelemben vett régió, a *Sárrét* életének, legfontosabb történéseinek bemutatása mellett.

A szépirodalom és a közélet útjai azonban gyakran egybe is futottak ezen a hasábokon, ahogy azt a mértékegységreform kapcsán kialakult kisebb lírai diskurzuson is szemléltethetjük. A második évfolyamban, a *Nemzeti Hírlap* után közölt a folyóirat egy rövid költeményt, melyet egy vidéki segédjegyző írt *Méterpoésis* címmel. A vers a falusi népet szerette volna megbarátkoztatni a számukra kissé idegen, új mértékegységekkel: „*Régi mérték mitsem ér már,/ Új mértékkel mér a kalmár/ Ha kérsz cukrot, kávé, habot,/ Két fontért kapsz kilogrammot.*”¹¹ A válasz sem váratott magára sokat; a reform bevezetése utáni kaotikus állapotokat „a nép szájáról” kölcsönözve, „Rigolette” álnévvel tűzte tollvégre egy alkalmi verselő: „*Gyász-torán a »lábnak, ölnek«/ A »méterrel« nyúznak, ölnek*”¹² - kesereg a kereskedők túlkapásaival kapcsolatban a szerző. Jellegzetesen korszakbeli problémát feszeget az újságban igen gyakran publikáló Endrefi Andor is *Mi a jelszó?* című gúnyversében: „*Mi a jelszó? mi lenne más: hivatal./ Erre tör most agg, öreg és fiatal*” - pellengérezi ki Endrefi a kor túlburjánzó bürokráciáját.

Ahogy a fenti példákból is láthatjuk, a *Sárrét* első korszakában meghatározóak az írói álnevek, melyeket gyakran Székely Dávid és Gulyás Pál vo-

⁸ Vass Jenő munkásságához lásd: Bényei Miklós: *Egy elveszettnek hitt bihari néplap: a Falusi könyvtár*. In: *Bihari Diéta V.* Szerk. Matolcsi Lajos, Berettyóújfalu, Bihari Múzeumért Alapítvány, 2004, 101–102.

⁹ *Hajdú-Bihar megye sajtóbibliográfiája: 1843–1970*, szerk. Korompainé Szalacsi Rácz Mária, Debrecen, 1973, 251.

¹⁰ BmKÉ 1875/51.,

¹¹ *Sárrét* 1876/4, 2.

¹² *Uo.* 1876/17.

natkozó munkái alapján sem lehet egyértelműen beazonosítani.¹³ Annyi bizonyos, hogy „Suhogó”-ként a humoros írásaival budapesti, debreceni és nagyváradai lapokban egyaránt megjelenő pénzügyminiszteri titkár, Benedek Sándor írt a lapba,¹⁴ míg „Justus”-ként a nagybányai származású Dengi János, debreceni piarista főgimnáziumi tanár, író, költő, a *Délibáb* című debreceni irodalmi lap főszerkesztője szerepelt, akinek költői karakterét a népies műdalok, pesszimista bölcselkedések és időnként aktuális, közéleti él jellemzi.¹⁵ A *Sárrét*ben közölt költeményei többségében népies műdalok (*Faluvégi... A falusi élet, Olyan vagyok, Hej a leány...*),¹⁶ de egyes írásai olyan témákat is érintenek, mint a színház, vagy éppen a női emancipáció kérdése, az *Irodalom* rovatban pedig rendszeresen szemlézi az aktuális *Délibáb*-számokat.

Dengi stílusához állnak közel Gajmossy Iván (*Ha elbukál, vagy a Sokat szeretnek* című vers, valamint a *Régi képek* című elbeszélés-sorozat)¹⁷ és a gyulaházai Pataky Árpád alkotásai (*Népdal, Ősszel, Az én kedvesem* című vers, valamint egy Heine fordítás: *Virágok nyíltak...*)¹⁸ is. Visszatérő vendég a lapnál a meglehetősen viharos életet élő, Szegeden született polgári iskolai tanár, Városh Mihály, aki szerzetesnövendék volt a váci minoritáknál, teológiát hallgatott, majd Dengihez hasonlóan kegyesrendi tanár és segédlelkész lett. Nagykárolyban tanított, ahonnan azonban „társaival történt egyenetlenkedése miatt Debreczenbe küldték tanárnak, hol három évet töltött”.¹⁹ 1874-ben elhagyta a papi pályát, reformátussá lett és megnősült. Tanárként azonban továbbra is kartársaival való összezörrenések és gyakori iskolaváltások jellemezték, így Szegedtől Vácig, Lippától Zalaegerszegig bejárta szinte az egész ország területét. Igen termékeny szerzőnek bizonyult, jobbra népies stílű, illetve „honfiúi” költeményei mintegy 65 lapban jelentek meg a legkülönbözőbb helyeken, így a *Sárrét*ben is (*Csak a magyar alszik, Itt a farsang, Pünkösöd napján*).²⁰

Komoly ígéretnek számított, mégis csak mindösszesen egy évig lehetett a lap munkatársa Katona Árpád, Katona Józsefnek, a *Bánk bán* szerzőjének

¹³ Székely Dávid: *Magyar írók álnevei a múltban és jelenben*, Bp., Szilágyi, 1904 és Gulyás Pál: *Magyar írói álnév lexikon: a magyarországi írók álnevei és egyéb nevei*, Bp., Akadémiai, 1978.

¹⁴ BmKÉ., I/51. Életéhez: Szinnyei, I., 833.

¹⁵ Dengihez lásd: Bényei József: *Szellemek és délibábok: Irodalom a szűkebb hazában*, Debrecen, Stílus, 2003, 114-117, álnevéhez: Székely i. m., 21. és Gulyás: *Magyar írói álnév lexikon...*, 236.

¹⁶ *Sárrét* 1876/36, *Uo.* 1876/43, *Uo.* 1877/37, *Uo.* 1876/52.

¹⁷ *Uo.* 1877/18, *Uo.* 1877/23, *Uo.* 1876-1877.

¹⁸ *Uo.* 1876/50, *Uo.* 1877/49, *Uo.* 1877/40, *Uo.* 1877/7.

¹⁹ Szinnyei, XIV., 945-947.

²⁰ *Sárrét* 1877/18, *Uo.* 1878/6, *Uo.* 1878/23.

egyenes ági leszármazottja. Budapesten született, de Szatmárban tanult a katolikus főgimnáziumban, majd a premontrei rend novíciusa lett az Abaúj-tornai Jászón. Itt lappangó tüdőbaja tovább súlyosbodott és 1879 decemberében, mindössze 19 éves korában le is győzte a halálos kór a fiatal poétát. Már a gimnáziumban kitűnt irodalmi vénájával, 17 évesen pedig költeményei jelentek meg a *Szatmár* című lapban, valamint a *Vasárnapi Újságban*.²¹ A Sárrétnek halála évében lett munkatársa, de már korábban is írt költeményeket (*A magányos csárda, Tavasszal, Mikor először beszéltem veled..., Óh ne könnyezz...*)²², igényes tanulmányokat (*Petőfi mint forradalmi költő, Lyrriai költészetünk a közeli évtizedben, Petőfi mint epikus*)²³ és prózát (*Az emlék, ami nekem fáj*)²⁴ is a lapnak. 1879-ben megjelent első kötete (*Katona Árpád költeményei*), ám az 1880-as évfolyamban már tragikusan korai haláláról értesülhettek az olvasók.²⁵

Fontos közszereplője volt a régióknak a Bihar-megyei Nagykerékiből származó K. Nagy Sándor, törvényszéki bíró, jómódú földműves szülők gyermeke, aki Nagyváradon és Debrecenben tanult, majd szerzett jogi doktorátust. A legkülönbözőbb egyesületekben töltött be pozíciót, munkássága, kapcsolatai is ehhez a térséghez kötök, nevét pedig leginkább kitűnő bihari leírásai és elbeszélései miatt örizte meg az utókor.²⁶ A *Sárrétben* mégsem ezekkel, hanem elsősorban népies, hazafias és szerelmes költeményekkel (*Katona panasz, Kórágymon, Miért?*)²⁷ jelentkezett, folklorista gyűjtései (*Mezőségi népdal, Népdal Nagy-Kerekiből*)²⁸ mellett. Megemlítendő, hogy egy munkáját, *A bűn és az erény útja* című elbeszélést Berettyóújfaluban adta ki 1881-ben, s ebből folytatásban meg is jelentetett részleteket a lapban, még ugyanebben az évben.²⁹

A *Sárrét* azonban mindamelllett, hogy a vidék meghatározó írástudóitól rendszeresen közölt munkákat, néhány esetben irodalmunk első vonalával is dicsekedhetett hasábjain. Így jelenhetett meg a *Hét* későbbi szerkesztőjének, a honi századutó lírájának és egyben a magyarországi zsidóság egyik legkiemelkedőbb lírikusának, Kiss Józsefnek a *Kincses Lázár lánya* és *A cigány-*

²¹ Szinnyei, V., 1177-1178.

²² *Sárrét* 1877/17, *Uo.* 1877/20, *Uo.* 1878/2, *Uo.* 1878/7.

²³ *Uo.* 1879/19, *Uo.* 1879/23, *Uo.* 1879/32.

²⁴ *Uo.* 1879/25.

²⁵ *Uo.* 1880/1.

²⁶ K. Nagy Sándor: *Bihar-ország: utirajzok*, Nagyvárad, ifj. Berger, 1884. *Testvérek* című elbeszélését 1878-ban hozta folytatásokban a *Sárrét*. K. Nagy életéhez és munkásságához lásd: Szinnyei: IX., 759-764 és *Magyar írók élete és munkái: Új sorozat*, írja és szerk. Gulyás Pál, Bp., Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1939, XIX., 263-264.

²⁷ *Sárrét*, 1877/19, *Uo.* 1877/24, *Uo.* 1877/35.

²⁸ *Uo.* 1880/34, *Uo.* 1881/38.

²⁹ Azóta valószínűleg elkallódott munkája: K. Nagy Sándor: *A bűn és az erény útja. Elbeszélés*, Berettyóújfalú, 1881. Szinnyei, IX., 759-764

vajda elégiája című verse,³⁰ vagy a kor szomorú poétájának, az atmoszférikus impresszionista és preszimbolista vonásaival sok tekintetben már a *Nyugat*ot előlegező Reviczky Gyulának két verse; a *Csorba Zsófi* című ballada, valamint a kor egyik igen merész költői vállalkozása, a *Perdita* ciklus (egy részlete).³¹ Ez utóbbi szerepeltetése azért meglepő, mivel címében és témaválasztásában is nyilvánvalóan ellentmond annak a „népies iránynak”, amely a sárréti sajtóorgánumok irodalmi irányultságát a kezdetektől fogva meghatározta. Ellentmond egyrészt, mert a prostitúció alapvetően „urbánus” téma, másrészt, mert egy utcalány erkölcsi megítélésébe még a szánalom is nehezen illeszthető e megközelítés szerint. Meg kell említeni ugyanakkor, hogy a konzervatív szerelemfelfogást legintenzívebben leépítő motívumok, sorok („Náladnál semmivel se jobbak/ Neveztek csúf szóval bukottnak. (...) Nem, nem ámtalak! Bevallom,/ Csak ölelésedet kívánom.”)³² a *Sárrétben* közölt verzióból kimaradtak. Maga a mű közlése azonban így is a szerkesztők mindennemű provincializmuson messze túlmutató, európai léptékű irodalmi tájékozottságát, valamint az elesettek melletti szolidaritását bizonyítja. Továbbá, mutatja az új irányok felé való nyitottságukat is, hiszen szinte irodalomtörténeti közhely Reviczky szerelmi költészetét, mint Ady szerelmi lírájának fő előképét interpretálni.³³

Kiss József és Reviczky versei mellett a próza olyan nagymesterei is adtak kéziratot a lapnak, mint Mikszáth Kálmán, vagy Jókai Mór. Előbbi, ekkor készülő, híres palócföldi novellásköteteinek³⁴ témájából merít, és *Csillomék mézesnapjai* címmel közöl novellát,³⁵ míg Jókai meglepetésre verssel jelentkezik. *Apotheosis* című, a hazaszeretet témakörét érintő költeménye a pesti lapokkal egy időben jelenik meg a *Sárrétben*.³⁶ Osváth Pál is több ízben jelentetett meg itt anyagot, csendbiztosi³⁷ és írói³⁸ minőségben egyaránt.

Természetesen sok más, kevésbé ismert írótól-költőtől hozott a folyóirat munkákat. A teljesség igénye nélkül megemlíthető Boda Pál parasztköltő, Rudnyánszky Gyula költő-hírlapíró, Tóth Ede ismert színész és színműíró,

³⁰ *Sárrét* 1881/14, *Uo.* 1881/49.

³¹ *Uo.* 1881/44, *Uo.* 1881/32.

³² *Reviczky Gyula összes verse: kritikai kiadás*, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az előszót írta, a mutatókat összeállította: Császtvay Tünde, Bp., Argumentum, 2007, 97-98.

³³ Imre László, Nagy Miklós, S. Varga Pál: *A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, Debrecen, Egyetemi, 2004, 172-180.

³⁴ *A Tót atyafiak* 1881-ben, *A jó palócok* 1882-ben jelent meg először. Imre, Nagy, S. Varga *i. m.* 196-198.

³⁵ *Sárrét* 1881/26-27.

³⁶ *Uo.* 1877/39.

³⁷ Osváth Pál: *A cigányügy mint közigazgatási botrány = Sárrét* 1879/48.

³⁸ *Uő: Adat N-Bajom történetéhez = Sárrét* 1881/9.

vagy György Aladár bölcelet és népnevelés iránt érdeklődő statisztikus neve is. Megemlíthetjük továbbá Aigner Ferenc és Golenich Ferenc elbeszéléseit, az erdélyi közjegyző Kabdebó Ferenc verseit, sőt, Fidél aláírással képv. is megjelent az újságban, bár elsősorban szórakoztató jelleggel.³⁹ Ebből is érzékelhető azonban, hogy sokoldalúságra, nyitottságra törekedve a társadalomnak viszonylag széles rétegeit szólaltatta – és valamelyest talán szólította is – meg a lap. A törzsgárda mindazonáltal a régió azon értelmiségijeiből verbuválódott, akik komolyan vették hivatásukat, amint azt az alapítandó érdekvédelmi szervezetük, a *Vidéki Írók Egylete* körüli, Dengi János, Pataky Árpád és Ember Károly részvételével zajlott – valószínűsíthetően sajnos meddő – diskurzusból is láthatjuk.⁴⁰

Nem mehetünk el szó nélkül egy mind jellegében, mind utóélete tekintetében⁴¹ igen érdekes próbálkozás, a *Falusi könyvtár* mellett sem, mely 1876 októbere és 1878 márciusa között színesítette a bihari folyóiratok palettáját. „Természetesen” ez a vállalkozás is Vass Jenőtől fogant, a népnevelés elősegítéséért és a ponyvairodalom ellenében. A kiadó országos terjesztést tervezett, a *Sárrét* előfizetőinek ingyenes, kulturális havi mellékleteként kínálva a lapot. Címe beszédes és találó egyben, hiszen fő célközönsége a falu egyszerű népe volt, másrészt e címmel egyúttal utalt székhelyére, Berettyóújfalura is, a „könyvtár” szóval pedig arra a hasznos tudásra, melyre a mellékletből szert tehetnek az olvasók. A népnevelést ugyanis Vass Jenő nemcsak a hazafias gondolatok fórumának gondolta – bár természetesen helyet kaptak ilyen alkotások is szép számmal –, hanem igyekezett praktikus tudással felvértezni a népi rétegekből feltételezett olvasótábort, így komoly szakemberek tollából lehetett olvasni méhészetről, gyümölcsfákról, takarmányozásról, de még az újszülött csecsemők mesterséges táplálkozásáról, a köszvényről és a végrendelet-írásról is. Ami a szépirodalmat illeti, Vass Jenő megpróbálta a *Sárrét* írógárdáját mozgósítani az új laphoz, igen szép eredménnyel, hiszen a fent felsorolt szerzők szinte mindegyike ígért, majd adott is kéziratot a szerkesztőségnek,⁴² sőt, a *Falusi Könyvtárban* szintén nagyon aktív Dengi János

³⁹ Fidél: *Dráma egy pohárban* = *Sárrét* 1881/42.

⁴⁰ *Sárrét* 1877/11-12. Ember Károly, furtai református lelkész már korábban is értekezett itt irodalmi témákról: Ember Károly: *Valami a regény olvasásáról* = *Sárrét* 1877/21. A *Sárrét* értékelését a valószínűsíthetően elveszett utolsó két évfolyam mellőzésével tudtuk elvégezni.

⁴¹ Utóéletéhez és magához a laphoz: Bényei Miklós *i.m.* 100–108.

⁴² Ígért segítséget rajtuk kívül Rác Mihály, a *Nagyvárad* című napilap egyik alapítója is, aki egyes források szerint Berettyóújfaluban született. Bakó Endre: *Írók, költők Újfalun vonzásában*, Berettyóújfalu, B. Tónus Bt., 2001, 13–14. Az ígéret: *Falusi könyvtár* 1876/1. Néhány vers az újságból: Pataky Árpád: *Magyar nóta* = *Uo.* 1876/2, Gajmossy Iván: *Szilágyi dalok* = *Uo.* 1877/5, Városov Mihály: *Az igazság királya* = *Uo.* 1877/6, Katona Árpád: *Sárgult lombok, hulló levelek* = *Uo.* 1877/10.

társszerkesztő lett.⁴³ Mellettük egy Jókai Mór novellával (*A koldus gyermek*),⁴⁴ egy Petőfi-verssel (*Szilaj Pista*)⁴⁵ és egy Reviczky-költeménnyel (*Árva Fiu*)⁴⁶ is büszkélkedhetett a lap, amely a ponyvairodalom ellen valóban keményen fellépett.⁴⁷ Nem a lelkesedésen múlt tehát, hogy e nemes kísérlet mégis torzóban maradt. Az ingyenes előállítás Vass Jenő egy idő után nem tudta tovább finanszírozni, az előfizetésekre pedig feltételezhetően igen csekély volt az érdeklődés, így a próbálkozás 1878 elején lényegében lassan elhalt.

Nem ez volt azonban a *Sárrét* egyetlen melléklete, mert bő fél évre a *Falusi könyvtár* megszűnése után máris megjelent az újabb - sajnos hasonlóan rövidéletű - melléklap, a *Híradó*.⁴⁸ Az újabb kísérlet címével ellentétben gyakran egész címlapján teret adott szépirodalmi műveknek, költeményeknek. Még hozzá teljesen eltérő hangneműeknek: Pinkóczi Tóth Kálmán⁴⁹ *A szökevény* című,⁵⁰ hosszú „víg költői elbeszélés”-e mellett meglepően merész hangvételű a hírlapíró Gáspár Imre szintén itt megjelenő agitatív költeménye (*A munkások riadója*).⁵¹

A századforduló sajtója: *Sárrét*, *Sárréti Híradó*, *Sárréti Lapok*

A huszadik század hajnalán, majd két évtizedes hallgatás után 1901-ben újraéledő berettyóújfalui újságírásban a fővárosból és a regionális központokból, Debrecenből, Nagyváradról érkező impulzusok mellett egyre nagyobb teret nyer a helyi intelligencia. A *Sárrét* kapcsán Bojtor István későbbi tűzoltóparancsnokot, Kádár Jenő Berettyóújfaluban született és 1921-ben itt elhalálózó törvényszéki bírót és családját,⁵² valamint Bátorkeszi Kiss Sándor református tanítót, a lap egyik szerkesztőjét (*Titkos látogatás, Halottak estején, Sötét felhő... című versek többek között*)⁵³ kell mindenekelőtt

⁴³ Béneyi József: *i. m.* 115.

⁴⁴ *Falusi könyvtár* 1876/3.

⁴⁵ *Uo.* 1877/2.

⁴⁶ *Uo.*

⁴⁷ „Nem ajánljuk: *Jön a muszka* című kiáltozó titulus alatt árulgatják mostanában mindenfelé vásárokon egy szeméjt az irodalomnak, mely mint az elme posvány szülötte azt sem érdemli meg, hogy lábaikkal tiporják a polgártársaink.” (Kiemelés tőlem: *B.Á.*) *Falusi könyvtár* 1876/1.

⁴⁸ 1879. január 5-től 1879 március 30-ig jelent meg. Korompainé, *i. m.* 400.

⁴⁹ Vározy Mihályhoz hasonlóan váci piarista és gyakorló tanár. Szinnyei, *XIV.* 408.

⁵⁰ *Híradó* 1879,4–7.

⁵¹ Részlet: „*Munkád értéke, haszna nagy./ S te mégis senki, semmi vagy.*” *Híradó*, 1879/11.

Gáspárhoz: Szinnyei, *III.* 1027–1030.

⁵² Ifj. Kádár Jenő: *A dalok könyvéből* = *Sárrét* 1917/38–40, Kádár Iluska, *Arczkép* = *Uo.* 1917/51.

⁵³ *Sárrét* 1901/27, *Uo.* 1901/44, *Uo.* 1902/20.

megemlítenünk. Mellettük találkozhatunk régi munkatársakkal is; „Orion” és „Parasztzeri” írásaival, illetve „Négiuss” egy elbeszélés-sorozatával a „Csarnok”-rovatban (Rényi Ignác hosszú elbeszélését követően).

A sok publicista közül az első időkben Tripsó Sándort kell még kiemelnünk, aki népies hangvételű költeményei mellett a városiasodó Újfalú egy jeles eseményét, a jégpálya átadását is tollhegyére tűzte („*Üdvöz légy Újfalú! - Megnyílt a jégpálya! / Zászlóval hirdeti a Szilér lapálya!*”),⁵⁴ valamint Kiss Rezső nagyváradi törvényszéki albirót, aki – K. Nagyhoz hasonlóan – gyakran költeményeiben, színműveiben és novelláiban sem szakadt el teljesen hivatásától (*Ki a bűnös, Tizenöt év után*),⁵⁵ ha nem paraszti témájú műveket, vagy, egyenesen egy „parasztdrámát” juttatott el éppen a szerkesztőségbe (*Odor Ferencz szerencséje*).⁵⁶

Ismert szerzők műveivel is találkozhatunk a századelős *Sárrét*ben, így például az erdélyi „nagy mesemondó”, Benedek Elek elbeszélése (*Történet két pár csizmácskáról*)⁵⁷ mellett Mikszáth Kálmántól is újra lehetett olvasni a lapban (*Kozsibrovsky tréfája*).⁵⁸ A folyóirat 1903-ban megemlékezik a Berettyóújfaluban hosszú ideje visszavonultan élő politikus-író, Móricz Pál haláláról. Ekkor egyébként Mikszáth is - aki hajdanán Móricz egyik kötetéhez (*Emlékezzünk a régiokról*) előszót írt - nekrológgal tiszteleg az író társ emléke előtt.⁵⁹

Sajnos, a nehézségek az új évszázadban is utolérték a lapot, így az 1904 és 1909 között öt évig meg sem tudott jelenni, majd 1909 és 1914 között *Sárréti Újság*ként került az olvasókhoz, hogy a világháború alatt majd visszaphassa eredeti nevét.⁶⁰ A huszadik század első évtizede azonban természetesen nemcsak a *Sárrét* számára hozott újat. Ekkor kezdte bontogatni szárnyait a Reviczky kapcsán már említett irodalmi megújulás, amely több szálon is erősen kötődik a bihari régióhoz, elsősorban természetesen Nagyváradhoz. Mindenekelőtt a *Holnap-mozgalom*ról kell szót ejtenünk, mely a *Nyugattal* közösen szállt síkra az új eszményekért. Ám ennek a változásnak nemcsak Biharhoz és Nagyváradhoz, hanem közelebbről Berettyóújfaluhoz is van kötődése, hiszen a holnaposok közül ketten is éltek egykoron itt.

Miklós Jutka Militzer Júliaként született Berettyóújfaluban 1884-ben,⁶¹ s bár hosszú életének alkonyán, franciaországi emigrációban nem említi szü-

⁵⁴ *Uo.* 1901/4.

⁵⁵ *Uo.* 1901/6, *Uo.* 1901/11.

⁵⁶ *Uo.* 1901/24–25.

⁵⁷ *Uo.* 1902/19.

⁵⁸ *Uo.* 1904/25–6.

⁵⁹ Bakó: *Írók, költők...* 12. A megemlékezés: *Sárrét* 1903/23.

⁶⁰ Lakatos Éva: *Magyar irodalmi folyóiratok*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1986, 2198.

⁶¹ Bakó Endre: „*A Holnap asszonya*”: Miklós Jutka, egy nagyváradi költő nő arcképehez = A debreceni Déry Múzeum évkönyve, 1999, 357.

lőhelyét,⁶² a *Sárrét*be azért adott költeményt (*Csillagos este*).⁶³ Az irodalomtörténet kissé mostohán kezelve, általában Ady-utánérzésnek tartja mennyiségre meglehetősen szűkös, panteisztikus, életigenlő versvilágát, ami némi képp igazságtalanság, hiszen „már 1903-ból vannak Adyéra emlékeztető költeményei”,⁶⁴ akkor, amikor még Adyt is inkább, mint Ábrányi Emil⁶⁵ epigont tarthatták számon, mintsem a magyar líra korszakos megújítóját.

Míg Miklós Jutka Berettyóújfaluban született, addig a másik holnaposunk, Kollányi Boldizsár - aki az antológia második kötetének híres-hírhedt előszavát írta⁶⁶ - itt fejezte be az életét. Ady Endre egykori barátja maga is írt verseket, majd bevonulva, 1916-ban világháborús kötetet adott ki, melynek élményanyagából a *Sárrét*ben is megjelent két költemény (*Finita, Rokilnoi mocsarak között*).⁶⁷ Expresszionisztikus, misztikus, sőt helyenként a turáni gondolattal átítatott költeményei nyilván meglepőek lehettek a volt pacifista, galileista harcostársak számára, eredetiségüket azonban nekik is el kellett ismerniük.⁶⁸ Többek között Nadányi Zoltán is megértően írt a kötetéről, elsősorban annak dokumentumértékét hangsúlyozva.⁶⁹ Kollányi az összeomlás után tartalékos tisztként Nagyváradról Berettyóújfaluba menekült, ahol 1921 márciusának végén elhalálozott, s bár „újfalui tevékenységéről jószerint semmit sem tudunk”,⁷⁰ nyilván elsődleges szempont lehetett, hogy felesége a helyi iskolában volt – férje halála után is – hosszú időn keresztül, több mint fél évszázadon át tanítónő.⁷¹

Ahogy tehát az esztéta modernség hazai előfutárai közül is tudunk mutatni néhányat a „régii” *Sárrét* esetében, nincsen ez másképp a *Nyugat* első generációja és a századelős bihari lapok vonatkozásában sem. Kosztolányi Dezsőről is itt kell szólnunk, kinek egy elbeszélése 1912-ben tűnik fel a folyóiratban (*A boszorkány*),⁷² így valószínűleg ez az első kapcsolata Berettyó-

⁶² Miklós Jutka: *Egy élet dióhéjban* = Uő: *Visszaölel a föld*, Bp., Magvető, 1971, 5–12.

⁶³ *Sárréti Újság* 1909/14.

⁶⁴ Bakó. *A Holnap*..., 370, vagy lásd a költőnő *Baal Isten, Küldenek a Ciprusok*, vagy a *Hajnali mise* című versét. Miklós, *i.m.* 15, 20, 27.

⁶⁵ Ábrányi Emil (1851–1920): költő, műfordító, újságíró; a *Sárrét*ben is jelent meg verse. (*Sárrét* 1910/11.)

⁶⁶ *A Holnap új versei: második könyv*, Bp., Deutsch, 1909, 5–39.

⁶⁷ *Sárrét* 1915/15 és *Uo.* 1917/52.

⁶⁸ Nadányi Zoltán, Juhász Gyula, Jászi Oszkár véleményét – többek között – idézi: Bakó Endre: *Kollányi Boldizsár arcképe* = *A Bihari Múzeum évkönyve IV-V.*, Berettyóújfalú, 1986, 292–293.

⁶⁹ Bakó Endre: *Nadányi Zoltán Nagyváradi irodalmi életében (1914–1920)* = A debreceni Déri Múzeum évkönyve 2006, Debrecen, 2007, 101–102.

⁷⁰ *Uo.* 294.

⁷¹ Lásd: Kollányi Boldizsárné és Kerekes Ferenc előadójegyzékéről: *Sárrét* 1913/50–51 és főként: Kollányi Boldizsárné ötvenéves tanítónői jubileumáról: *Bihar* 1934/45.

⁷² *Sárrét* 1912/29.

újfaluval, az emlékezetes, 1935-ös, Nadányi Zoltán által szervezett előadói est előtt.⁷³ Nadányi egyébként éppen ezekben az években kerül be az ország akkori meghatározó szellemi központjának számító Nagyvárad szellemi vérkeringésébe,⁷⁴ akkor, amikor ottani barátja, Tabéry Géza a *Sárrét*-be is publikál néhány rövid prózai művet. *A Hét* munkatársának 1909 és 1910 között megjelenő munkái (*A bucsu, Lea*)⁷⁵ mellett a másik hagyományos szellemi központ, Debrecen is képviselteti magát híres fiával, Oláh Gáborral, aki 1912-ben ad költeményt a lapnak (*Március 15*),⁷⁶ de a „hortobágyi legendák írója”⁷⁷, a „fiatalabb” Móricz Pál is közöl két elbeszélést (*A betyárok cimborája, A napkirály házassága*) ekkortájt.⁷⁸

A szerkesztők azonban nem akarják a világirodalmat sem szem elől téveszteni, így sok más mellett a friss irodalmi Nobel-díjas Tagore-val (*A néma leány*),⁷⁹ valamint Tolsztojjal (*Tévedésből, A golya*),⁸⁰ Csehovval (*Zinácska, Éjjeli látogatás*)⁸¹, továbbá a meglehetősen ellentétes ideológiai karriert befutó Henri Barbusse-szal (*A gyöngédség*)⁸² és Knut Hamsun-nel (*Az asszony*)⁸³ is megismerkedhettek az olvasók.

A *Sárrét* (*Sárréti Újság*) huszadik századi korszakának szürke eminenciásairól sem feledkezhetünk el természetesen; azokról, akiknek emlékét kevésbé őrizte meg az utókor, mégis a leggyakrabban az ő írásaikat közölhette a lap. Köztük egyre több nő kapott helyet, akiket most csak felsorolásszerűen említhetünk: a még a századfordulón gyakran szereplő Davidovits Margitot és Freitag Gizellát, a későbbiekben a berettyóújfalui Zih Sándornét, a nagyváradi Kovács Irénkét, vagy Korn Etust és Szederkényi Annát.⁸⁴

A férfiak közül Lampérth Géza, a Petőfi Irodalmi Társaság főtítkára, az Országos Levéltár igazgatója emelkedik ki,⁸⁵ mellette a pécsi származású hírlapíró, Zoltán Vilmos, az Esztergomról származó költő-újságíró, Erdősi Dezső, a kalandos életű színész, Peterdi Andor, valamint Wolf Jenő, Cholnoky László és Láng Jenő nevét érdemes megemlíteni, néhány talányos

⁷³ Lásd: Bakó Endre: *Kosztolányi a "faluvárosban"*, Bp., B. Tónus Bt., 2000.

⁷⁴ Uő: *Emlékkönyv Nadányi Zoltán születésének századik évfordulóján*, Bakonszeg, 1992, 9–10.

⁷⁵ *Sárrét* 1909/14 és *Uo.* 1910/3.

⁷⁶ *Uo.* 1912/11.

⁷⁷ Bakó: *Írók, költők...*, 11.

⁷⁸ *Uo.* 1910/51 és *Uo.* 1911/19.

⁷⁹ *Uo.* 1914/5.

⁸⁰ *Uo.* 1911/39 és *Uo.* 1912/21.

⁸¹ *Uo.* 1911/40 és *Uo.* 1912/25.

⁸² *Uo.* 1913/36.

⁸³ *Uo.* 1913/34.

⁸⁴ Davidovits Margit: Gulyás, *V.* 340-342, Kovács Irénke: Gulyás, *XVII.* 313, Szederkényi Anna: *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, *VI.*, főszerk. Markó László, Bp., Helikon, 2007, 232.

⁸⁵ Lampérth Géza: Gulyás, *XVII.* 932–935.

álnév társaságában.⁸⁶ Érdekességként jegyezzük meg, hogy a tizenéves Korvin Ottó, a Tanácsköztársaság politikai nyomozóosztályának 1919 decemberének végén kivégzett hírhedt vezetője többször is melankolikus hangulatú, szerelmes elbeszélésekkel jelentkezett, egy ízben egyenesen a *Sárrétnek* címezve művét (*Kirándulás*).⁸⁷ A lap munkatársainak körében egyébként, az országos tendenciáknak megfelelően növekvő számban voltak jelen - a többnyire zsidó származású - budapesti publicisták, kiknek munkái sokfelé jelentek meg a korban országszerte.

Végezetül szólunk kell két olyan huszadik századi próbálkozásról is, melyek olyan periódusokban születtek, amikor a *Sárrét* éppen szünetelt. Azonban nemcsak emiatt, hanem gyakran a szerkesztők által deklarált folytonosság,⁸⁸ a munkatársak személye, valamint a lapok szerkezete miatt is kijelenthető, hogy mind az 1899 és 1900 között megjelenő *Sárréti Híradó*, mind az 1908 és 1909 között aktív *Sárréti Lapok* azt az űrt volt hivatott betölteni, amit a patinás hetilap hiánya keltett Berettyóújfalu és a régió kulturális életében.

Előbbinél mindenekelőtt a már említett nagyváradi Kiss Rezsőt kell kiemelnünk, aki mindhárom műnemben jelen volt e rövid idő alatt. Költeményei (*Tempi passati*), (természetesen „paraszti”-nak titulált) népies elbeszélése (*Együtt áztunk, együtt fáztunk*), valamint drámája (*Bűn és becsület*) ugyanazokat a témaköröket érintik, melyekről már a *Sárrét* esetében is szóltunk. Mellette még Zih Sándor szerkesztő felesége, Zih Sándorné volt vizszi vendég romantikus elbeszéléseivel (*Ábránd, Deborah*), továbbá - egyben a *Sárréti Híradó* leghíresebb munkatársaként - a „népnemzeti iskola” honi prominense, Szabolcska Mihály (*Vásárban, Robotban*).⁸⁹

A *Sárréti Lapok* bemutatkozásakor „elismert írók gondosan megírott munkáit” ígérte,⁹⁰ s ígérétehez hű is maradt. A szerkesztők közül az egykoron a *Sárrétnél* is tevékenykedő Kiss Sándort (*Titkos látogatás*), valamint a *Sárrétben* majd csak később publikáló Szunyogh Barnát (*Muskátlis ablakok, November*) kell kiemelnünk, mellettük még Szász József, Vértessy Gyula, Balla Miklós és Fehér Jenő nevével találkozhatunk többször. Berettyóújfalui vonatkozásként Bojtor István *Anyámhoz* című költeményét említhetjük meg,

⁸⁶ Zoltán Vilmos: Szinnyei, XIV. 1890–1893., Erdődi Dezső: Gulyás, VII. 670–671., Peterdi Andor: Szinnyei, X. 845. A két leggyakoribb álnév: Gregoir és Petronius.

⁸⁷ *Sárrét* 1911/31. Továbbá: Korvin Ottó: *Előszőr = Uo.* 1912/23 és *Uő: Fáknek = Uo.* 1913/3.

⁸⁸ A *Sárréti Lapok* első számának előszava például régi ismerősökként köszönti az olvasókat. *Sárréti Lapok* 1908/1.

⁸⁹ Kiss Rezső: *Sárréti Híradó* 1899/1; *Uo.* 1900/6; Zih Sándorné: *Uo.* 1900/2 és *Uo.* 1900/5, Szabolcska Mihály: *Uo.* 1900/6 és *Uo.* 1900/41.

⁹⁰ *Sárréti Lapok* 1908/1.

de adott a lapnak elbeszélést a már említettek közül Kollányi Boldizsár (*Megmentve*), valamint verset Oláh Gábor is (*Ragad az öröm*).⁹¹

Nem lebecsülve a fenti szerzőket, mégsem csak rájuk gondoltunk a szerkesztőség beváltott ígérete kapcsán. A *Sárréti Lapok* utolsó öt száma ugyanis a kor legszínvonalasabb magyar szerzőitől közöl műveket, akik a két nagyváradi *Holnap* antológiával és az induló *Nyugat* folyóirattal ekkor kezdik éppen elsődleges fórumaikat megszervezni. Először „Robin” álnévvel olvashatunk „impressziókat” Ady Endréről igen pozitív hangnemben, a következő szám azonban már Babits Mihály egy költeményével büszkélkedhetett (*Sunt Lacrimae rerum*), majd egy eleddig nem említett bihari holnapos, Dutka Ákos szép versét (*Farsangi mámor*) hozza a lap, míg az utolsó számban Ady Endre *A karácsony férfi-ünnep* című költeményét olvashatjuk. Láthatjuk tehát, hogy ez a rövidéletű periodika valóban elsővonalbeli magyar lírikusoktól közölhetett. Ez még akkor is igaz, ha Ady verse mellett meglehetősen érdekes módon Szabolicska Mihály „csinos kis költeményének” sorain el-mélkedik egy álneves szerző; éppen abban az évben, amikor a két poéta közti - ám személyükön jóval túlmutató - ellenségeskedés, Ady *Üzenet Költőcske Mihálynak* című megsemmisítő versével a tetőpontjára hágott.⁹²

Összefoglalva az eddigieket megállapíthatjuk, hogy a folytonos nehézségek mellett, elsősorban egyes patrónus-szerkesztők áldozatvállalásának köszönhetően megjelenő folyóiratok a lehetőségekhez mérten „megkíséreltek egyet-mást megörökíteni a régió életéből”, habár „a kis lapocskák nem tudtak kulturális szervező szerepet betölteni”⁹³ a térség életében, legfeljebb a kulturális élet eseményeire, vívmányaira, alkotásaira próbálták meg felhívni a figyelmet. Mint láthattuk, voltak próbálkozások - mindenekelőtt Vass Jenő széleskörű kultúrapártoló tevékenységét kell megemlíteni - melyek a szépirodalmat is bevonva próbálták elősegíteni az alsóbb néprétegek felemelését, vagy éppen – mint a *Vidéki Írók Egylete* tervénél említettük futólag – a kultúraformáló erők regionális egyesítését tűzték ki célul, ám sajnos ezek a tervek nem tudtak kiteljesedni. Láthattuk viszont azt is, hogy e sajtóorgánumok az ország szellemi életének eseményeit, újdonságait nyitottan fogadták, és bár a költemények, elbeszélések, színművek többsége az akkori közizlésnek megfelelő „népies irányt” követte, nem zárkóztak el egyes újabb törekvések elől, főleg, ha abban a bihari régió valamilyen módon érintve volt. E kettős-

⁹¹ Kiss Sándor: *Uo.* 1909/16, Szúnyogh Barna: *Uo.* 1908/1 és 1908/25, valamint például: *Sárrét* 1909/3-4. Bojtor István: *Sárréti Lapok* 1909/46, Kollányi Boldizsár: *Uo.* 1909/17 és Oláh Gábor: *Uo.* 1909/48.

⁹² Impressziók (Ady Endréről): *Uo.* 1909/48, Babits Mihály, *Uo.* 1909/49, Dutka Ákos, *Uo.* 1909/51 és Ady Endre, *Uo.* 1909/52.

⁹³ Bakó Endre: *A Sárrét az irodalom tükrében = Bihari Diéta V...*, 118.

ség szimbólumaként is felfoghatjuk tehát a *Sárréti Lapok* utolsó számának címlapját, rajta Ady Endre versével és Szabolcska Mihály gondolataival.